

NZS

**NIEZALEŻNE ZRZESZENIE STUDENTÓW
(1980–1989)**

NZS

**NIEZALEŻNE ZRZESZENIE STUDENTÓW
(1980–1989)**

Kraków 2020

autor:

dr Maciej Zakrzewski

recenzent:

dr Kamil Dworaczek

projekt okładki i skład:

Libron

opracowanie redakcyjne:

Piotr Budny

zdjęcia na okładce:

Warszawska manifestacja w obronie więźniów politycznych,
Warszawa, 25 maja 1981 r.; Manifestacja w obronie więźniów
politycznych, Kraków, 25 maja 1981 r. (ze zbiorów IPN)

ISBN 978-83-956508-7-1

© copyright:

Instytut Pamięci Narodowej – Komisja Ścigania Zbrodni
przeciwko Narodowi Polskiemu & Maciej Zakrzewski

Cechą młodzieży akademickiej zawsze była spontaniczna niechęć do ulegania odgórnym naciskom – ten instynkt wolności niezmiennie przysparzał wiele problemów rządzącym, niezależnie od miejsca, czasu i politycznego kontekstu. Już w 1946 r. młodzież akademicka w Krakowie skonfrontowała się z umacniającym się komunistycznym reżimem w Polsce. Zwiastunem nowych porządków była pacyfikacja pochodu trzeciomajowego zorganizowanego przez akademików. Dalszy sprzeciw młodzieży akademickiej wobec dyktatury partii komunistycznej w Polsce kształtował się równoległe do oporu robotników. Oba nurty społecznego protestu dojrzały na fali „odwilży”, z wolna nadchodzącej po śmierci Józefa Stalina. Zanim robotnicy Poznania, domagając się chleba i wolności, wystąpili bezpośrednio przeciwko władzy w czerwcu 1956 r., w środowisku akademickim od dłuższego czasu narastał ferment. Już w czasie majowych juwenaliów w Krakowie doszło do jawnych wystąpień o charakterze politycznym. Dopiero jednak październik 1956 r. to czas, w którym młodzież akademicka włączyła się w ogólnospołeczne żądanie demokratyzacji i rewizji stosunków z Sowietami. Studenci z większych ośrodków akademickich, głównie Krakowa i Warszawy, zaangażowali się w oddolny spontaniczny proces budowy samorządnych struktur i reformy partii. Jednak, podobnie jak cały entuzjazm Października '56, tak i jego akademicki wymiar

Niezależne Zrzeszenie Studentów (1980–1989)

szybko został opanowany i wygaszony przez ekipę Władysława Gomułki.

Protesty studenckie w marcu 1968 r. nierzadko odbywały się z licznym udziałem młodzieży robotniczej, często pojawiały się też sygnały poparcia ze strony robotników. Jednak w dużej mierze władze zdołały opanować rozszerzanie się protestów, a dzięki propagandzie i działaniom administracyjnym wręcz zmobilizowano część środowisk robotniczych do aktywnego wystąpienia przeciwko rewolcie studenckiej. Z kolei w grudniu 1970 r. protest robotników na Wybrzeżu nie zyskał poparcia młodzieży akademickiej. Dopiero w połowie lat siedemdziesiątych sytuacja zaczęła się zmieniać.

Początek: Studencki Komitet Solidarności

Z pewnością duże znaczenie dla wykrystalizowania się studenckiej kontestacji miały propozycje zmian konstytucyjnych z jesieni 1975 r. Projekt wprowadzenia do Konstytucji PRL zapisów o sojuszu ze Związkiem Sowieckim oraz przewodniej roli partii wywołał odruch sprzeciwu środowisk inteligenckich i akademickich w całym kraju. Na Katolickim Uniwersytecie Lubelskim zainicjowano akcję zbierania podpisów pod listem protestacyjnym przeciwko planowanym zmianom.

Jednak to wydarzenia z czerwca 1976 r. miały charakter przełomowy. Brutalna pacyfikacja robotniczych protestów w Radomiu, Ursusie i Płocku oraz późniejsze represje wobec protestujących wywołały reakcję ze strony inteligencji. Wokół powołanego we wrześniu 1976 r. Komitetu Obrony Robotników zaczęły się organizować grupy młodzieży i studentów. KOR i współpracujące z nim nieformalne środowiska przygotowały pomoc materialną i prawną dla represjonowanych uczestników robotniczego protestu. Szybko jednak ta spontaniczna akcja zyskała wymiar polityczny. Sporządzono listy protestacyjne, domagano się zbadania przez komisję sejmową działań organów bezpieczeństwa wobec robotników z Ursusa i Radomia. Właśnie na podstawie tej ostatniej inicjatywy doszło do

STASZEK PYJAS

student UJ
zamordowany

w **KRAKOWIE**
7 MAJA 1977

nawiązania współpracy KOR z akademicką młodzieżą z Krakowa, m.in. ze Stanisławem Pyjasem, Bronisławem Wildsteinem, Bogusławem Sonikiem czy Józefem Ruszarem. Aktywność krakowskich studentów szybko przyciągnęła uwagę Służby Bezpieczeństwa. 7 maja 1977 r. w kamienicy przy ul. Szewskiej w Krakowie znaleziono zwłoki Stanisława Pyjasa. Według oficjalnej wersji podawanej przez władzę był to nieszczęśliwy wypadek pijanego studenta, jednak przyjaciele Pyjasa od samego początku wskazywali na możliwość politycznie motywowanego zabójstwa. Śmierć krakowskiego studenta i działania podjęte przez jego przyjaciół stały się początkiem nowej zorganizowanej akcji studenckiej.

Przyjaciele Pyjasa wezwali do bojkotu zbliżających się juwenaliów i 15 maja zorganizowali marsz protestacyjny (tzw. czarny marsz), po którego zakończeniu powołano do życia Studencki Komitet Solidarności. W jego „Deklaracji założycielskiej” nie tylko domagano się zaprzestania represji wobec działaczy studenckich, ale także uznano za konieczne utworzenie niezależnej organizacji reprezentującej studentów, poparto również działania Komitetu Obrony Robotników oraz „wszystkich inicjatyw społecznych, których celem jest samoobrona ludzi przed szykanami grożącymi ich wolności i godności”. Krakowskie

Niezależne Zrzeszenie Studentów (1980–1989)

wydarzenia zapoczątkowały akcję ogólnopolską. W jesieni 1977 r. rozpoczął się oddolny proces powoływania Studenckich Komitetów Solidarności w największych ośrodkach akademickich. Ostatecznie do końca tego roku powstały organizacje w Warszawie, Gdańsku, Poznaniu i we Wrocławiu, a w 1978 r. utworzono SKS w Szczecinie.

„Czarny marsz”, Kraków, 15 maja 1977 r. (IPN)

Wokół SKS-ów zaczął się rozwijać – po raz pierwszy od 1956 r. – autentyczny ruch studencki. W przeciwieństwie jednak do studentów walczących o swoje prawa w Październiku '56 nie walczono już z partynią i państwową biurokracją w imię idei socjalistycznych, ale o elementarne wartości, takie jak wolność i godność bez ideologicznej konotacji. Rozpoczęto walkę z monopolem Socjalistycznego Związku Studentów Polskich, podjęto współpracę z innymi organizacjami opozycyjnymi i środowiskami niezależnymi. Coraz głośniejsze domagano się poszerzenia zakresu niezależności studenckiej i wolności obywatelskiej. Z perspektywy młodzieży akademickiej walka o uniwersytet nieodłącznie wiązała się z walką o niepodległe państwo.

Walka o niezależną organizację studencką

Impulsem do dalszej aktywizacji środowiska studenckiego stały się wydarzenia związane ze strajkami na Wybrzeżu latem 1980 r. Studenci aktywnie wsparli strajkujących robotników Stoczni Gdańskiej im. Włodzimierza Lenina. W apelu skierowanym do władz 27 sierpnia 1980 r. studenci Uniwersytetu Gdańskiego poparli postulaty Międzyzakładowego Komitetu Strajkowego, ale także wysunęli własne żądania, m.in. przywrócenia autonomii szkolnictwa wyższego oraz powołania niezależnej organizacji studenckiej. Podpisanie tzw. porozumień sierpniowych umożliwiło utworzenie legalnie działającego i niezależnego od władz związku zawodowego. Rozwój ruchu związkowego był dla innych środowisk impulsem do upomnienia się o własne prawo do niezależnych form zrzeszania się.

2 września studenci Uniwersytetu Gdańskiego powołali do życia Tymczasowy Komitet Założycielski Niezależnego Zrzeszenia Studentów Polskich. Wkrótce podobne organizacje powstały na innych uczelniach w Gdańsku (Politechnice Gdańskiej, Akademii Medycznej), w gdyńskiej Wyższej Szkole Morskiej oraz w największych ośrodkach akademickich w kraju: w Warszawie (10 września), Poznaniu (12 września) i w Krakowie, na Uniwersytecie Jagiellońskim (15 września). Po miesiącu działania TKZ NZSP UG wydał ulotkę, w której pisano: „W ostatnich dniach sierpnia, pod wpływem wydarzeń w Trójmieście, zrodziła się inicjatywa powołania niezależnej organizacji studenckiej. Wkrótce na Uniwersytecie Gdańskim powołano Tymczasowy Komitet Założycielski tej organizacji, a w ślad za nim na większości uczelni wyższych w Polsce. Do dziś Komitety te nawiązały ze sobą współpracę dotyczącą przede wszystkim stworzenia wspólnego projektu statutu i wypracowania przyszłego programu działania”. Zakładano, że przyszła organizacja będzie miała charakter federacyjny i będzie walczyła o niezależność życia akademickiego. Na płaszczyźnie akademickiej celem było pozabawienie monopolu SZSP i stworzenie autentycznej organizacji studenckiej. Jeden z członków TKZ NZSP, Donald Tusk, pisał w tym czasie: „Idea

O Ś W I A D C Z E N I E

W dniu 2 IX 1980 roku powstał Tymczasowy Komitet Założycielski Niezależnego Zrzeszenia Studentów Polskich Uniwersytetu Gdańskiego. Komitet nasz prowadzi prace nad projektem niezależnej, samorządnej organizacji studenckiej, która posiadając apolityczny charakter będzie autentycznie uczestniczyć w życiu naukowym, kulturalnym i społecznym naszej uczelni. Komitet ma charakter tymczasowy, rezultaty jego pracy zostaną przedyskutowane w środowisku studenckim zaraz po rozpoczęciu zajęć w październiku bieżącego roku.

Tymczasowy Komitet Założycielski Niezależnego Zrzeszenia Studentów Polskich Uniwersytetu Gdańskiego:

1. Mirosław Białoś - BiNoZ
2. Kazimierz Cichoszewski - BiNoZ
3. Marek Czachor - Mat.-Fiz.-Chem.
4. Barbara Hejcz - Hum.
5. Alicja Hoppe - ET
6. Ryszard Grabowski - Hum.
7. Paweł Huelle - Hum.
8. Jacek Jancelewicz - Hum.
9. Szymon Karolewski - Hum.
10. Andrzej Kasperek - Hum.
11. Kozłowski Jacek - BiNoZ
12. Zbigniew Mielewczyk - Mat.-Fiz.-Chem.
13. Włodzimierz Piórkowski - ET
14. Maciej Płażyński - PIA
15. Marek Sadowski - Hum.
16. Marzena Stanisławczyk - ET
17. Bernard Stark - BiNoZ
18. Maria Jolanta Świeć - Mat.-Fiz.-Chem.
19. Janusz Tołkoczko - PIA
20. Donald Tusk - Hum.
21. Andrzej Zarębski - Hum.
22. Alina Żulpo - Hum.

/druk bezpłatny/

ruchu prawdziwie wolnego i prawdziwie studenckiego, obejmująca marksistów, katolików, ludzi innych wyznań czy przekonań, może stać się praktyką, jeżeli to my – studenci – będziemy ją realizować. Niepotrzebne nam będą wtedy instrukcje i decyzje władzy ubierane w szatki inicjatyw SZSP”.

Dalsza aktywność studentów rozwijała się przede wszystkim w dwóch obszarach – spontanicznego odnowienia życia akademickiego na terenie poszczególnych uczelni (m.in. organizowano dyskusje, wydawano studencką prasę) oraz wypracowania jednolitej ogólnopolskiej formuły działania nowej organizacji. Już 22 września 1980 r. w Warszawie odbyło się pierwsze spotkanie przedstawicieli różnych ośrodków. Na zjeździe w Warszawie w dniach 18–19 października reprezentowanych było już 59 organizacji uczelnianych. Zdecydowano o powołaniu jednolitej organizacji pod nazwą Niezależne Zrzeszenie Studentów, wybrano Ogólnopolski Komitet Założycielski, opracowano statut. 20 października w Sądzie Wojewódzkim w Warszawie złożono wniosek o rejestrację Zrzeszenia. W tym czasie dały o sobie znać również wewnętrzne spory dotyczące formy organizacji. Krakowskie uczelnie (Uniwersytet Jagielloński, Politechnika Krakowska, Akademia Medyczna i Akademia Rolnicza), które opowiadały się za formułą federacyjną, nie przystąpiły początkowo do ogólnopolskich struktur. Dopiero problemy z rejestracją Zrzeszenia spowodowały scementowanie środowiska i ponowne włączenie się krakowskich organizacji (22–23 listopada).

Władze odmówiły wówczas rejestracji Zrzeszenia. Rozpoczęto rozmowy z Ministerstwem Nauki, Szkolnictwa Wyższego i Techniki, które jednak przeciągały się i nie prowadziły do żadnej konkretnej konkluzji. Dzięki taktyce mnożenia administracyjnych i prawnych przeszkód udało się władzom odwlec rejestrację NZS do zimy 1981 r. Zniecierpliwienie studentów narastało, tym bardziej że 10 listopada dokonano rejestracji NSZZ „Solidarność”. Jeszcze jesienią 1980 r. zorganizowano krótkotrwałe strajki (m.in. 13 listopada na Politechnice Gdańskiej oraz w dniach 27–28 listopada na Uniwersytecie Warszawskim). Rozmowy prowadzone na szczeblu ministerialnym

Strajk na Politechnice Łódzkiej, luty 1981 r. (IPN)

**Strajkujący studenci
Uniwersytetu Łódzkiego,
luty 1981 r. (IPN)**

nie przyniosły oczekiwanego rezultatu. Do eskalacji konfliktu doszło 21 stycznia 1981 r. na Uniwersytecie Łódzkim.

Sytuacja na tej uczelni była napięta już od 6 stycznia. Protestując przeciwko opieszałości władz uniwersyteckich w realizacji studenckich postulatów, ogłoszono tzw. Akcję Solidarnego Czekania. 21 stycznia, po bezskutecznych rozmowach z delegacją ministerialną, podjęto strajk, do którego szybko przyłączyli się akademicy z innych łódzkich uczelni. Żądania formułowane przez strajkujących studentów z Łodzi wybiegały daleko poza kwestie akademickie. Łódzka Międzyuczelniana Komisja Porozumiewawcza w imieniu studentów domagała się m.in.: rejestracji NZS, zniesienia indoktrynacji ideologicznej na uczelniach, udziału studentów w uczelnianych ciałach kolegialnych, zniesienia przymusu nauki języka rosyjskiego, ale również zaprzestania represji wobec działaczy opozycji politycznej, ograniczenia cenzury i ułatwienia zdobycia paszportów. 8 lutego Ogólnopolski Komitet Założycielski NZS wydał komunikat, w którym wezwał wszystkie organizacje uczelniane do wprowadzenia stanu gotowości strajkowej, a tam, gdzie zakończyła się przerwa semestralna – do natychmiastowego podjęcia akcji protestacyjnej. Zwracano uwagę na to, aby podczas strajków „nie wysuwać postulatów o charakterze lokalnym”. W odpowiedzi na to wezwanie 9 lutego ogłoszono strajk okupacyjny na Uniwersytecie im. Adama Mickiewicza w Poznaniu. Ostatecznie wraz z rozpoczęciem semestru letniego akcją protestacyjną podjęto na większości uczelni w kraju. W rezultacie zmasowanej akcji 17 lutego dokonano rejestracji NZS, a dzień później minister Janusz Górski podpisał porozumienie ze strajkującymi studentami Łodzi. W samym środowisku często krytycznie oceniano ostatecznie wypracowane porozumienie jako niewystarczające i miejscami ogólnikowe, jednak dużo ważniejsze było doświadczenie solidarności i wspólnej walki, która okazała się skutecznym instrumentem nacisku na władze. Jarosław Guzy wspominał po latach, że w efekcie tzw. porozumienia łódzkiego „można było skończyć z prowizorium, zebrać się wreszcie razem i przejść do normalnego funkcjonowania na poziomie ogólnopolskim – w sformalizowanych strukturach”.

Collegium Novum UJ w czasie strajków lutych,
luty 1981 r. (IPN)

„Solidarni”

Wiosną 1981 r. rozpoczął się czas niezwykle wyjątkowej aktywności organizacji, która od samego początku nie tylko działała na gruncie akademickim, ale także włączała się w inicjowany przez NSZZ „Solidarność” szeroki nurt zmian politycznych i społecznych kraju. Już w listopadzie 1980 r. przez uczelnie medyczne w Polsce przetoczyła się fala strajków wspierających postulaty protestującej służby zdrowia. Aktywnie reagowano na wezwania o wsparcie, z jakimi zwracała się „Solidarność”. Tak było w momencie tzw. kryzysu bydgoskiego, kiedy to 19 marca 1981 r. w Bydgoszczy doszło do brutalnego pobicia działaczy związkowych, m.in. Jana Rulewskiego. NZS włączył się do ogólnokrajowej akcji protestacyjnej, 27 marca zaś wraz z zakładami pracy strajk ostrzegawczy podjęły również uczelnie.

Niezwykle silnie zaangażowano się w działania na rzecz uwolnienia więźniów politycznych. W tym czasie w więzieniach przetrzymywani byli przywódcy Konfederacji Polski Niepodległej, bracia Jerzy i Ryszard Kowalczykowie, ale także np. Maciej Maleńczuk, skazany za odmowę odbywania służby wojskowej. O więźniów politycznych upomniano się już w trakcie strajku łódzkiego. Oprócz utworzonego w Krakowie Komitetu Obrony Więzionych za Przekonania, w którym działało wielu akademików, powołano też Ogólnopolski Studencki Komitet Obrony za Przekonania. Kulminacją akcji stały się zorganizowane przez studentów wielotysięczne marsze, które 25 maja 1981 r. przeszły przez

Niezależne Zrzeszenie Studentów (1980–1989)

największe miasta w Polsce (m.in. Warszawę, Białystok, Bydgoszcz, Gdańsk, Gliwice, Katowice, Kraków, Lublin, Łódź, Opole i Toruń). Po manifestacji warszawskiej przedstawiciele NZS przekazali na ręce wicemarszałek sejmu list protestacyjny. Działalność wspomnianych komitetów przyniosła duży sukces, już 6 czerwca bowiem opuścili areszt przywódcy Konfederacji Polski Niepodległej i w zbliżającym się procesie mogli odpowiadać z wolnej stopy.

Manifestacja w obronie więźniów politycznych, Kraków, 25 maja 1981 r. (IPN)

**Warszawska manifestacja w obronie więźniów politycznych,
Warszawa, 25 maja 1981 r. (IPN)**

Jednakże aktywność NZZ była widoczna przede wszystkim na uczelniach. Możliwość dyskusji sprzyjała odnowieniu życia akademickiego, wyzwolonego z administracyjnego i ideologicznego nacisku. Organizowano niezależne seminaria oraz spotkania z przedstawicielami opozycji, ludźmi nauki i kultury. Żywiłowo rozwijał się ruch wydawniczy, w każdym ośrodku powstawały niezależne czasopisma i wydawnictwa. Rozpoczęto przygotowania do utworzenia ogólnopolskiego pisma studenckiego. Upomniano się również o pamięć historyczną. Organizowano obchody rocznicy uchwalenia Konstytucji 3 maja, dopominano się o upamiętnienie zbrodni katyńskiej. Do rangi symbolu urastały obchody rocznicy tzw. wydarzeń marcowych, organizowane w marcu 1981 r. na Uniwersytecie Warszawskim i innych uczelniach.

I Zjazd NZS, Kraków, 2–6 kwietnia 1981 r. (IPN)

Od strony organizacyjnej kluczowe znaczenie miał I Krajowy Zjazd Delegatów NZS, odbywający się w dniach 3–6 kwietnia 1981 r. w gmachu Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Krakowie. Na zjeździe tym 240 delegatów reprezentowało 66 uczelni wyższych. Przede wszystkim wybrano Krajową Komisję Koordynacyjną NZS (w jej skład weszli: Stefan Adamkiewicz, Włodzimierz Biały, Wojciech Bogaczyk, Jerzy Broszkiewicz, Jacek Czaputowicz, Zenon Fajger, Andrzej Gęsiarz, Jerzy Górny, Marcin Gugulski, Jarosław Guzy, Zenon Halaba, Marek Jurek, Bogdan Klich, Teodor Klincewicz, Andrzej Kotula, Barbara Kozłowska, Janusz Krajnik, Wiesław Krupiński, Maciej Kuroń, Jan Markowski, Leszek Przysiężny, Konstanty Radziwiłł, Jacek Rakowiecki, Jan Maria Rokita, Krzysztof Rudnicki, Marcin Sobieszkański, Wojciech Szarama, Wiesław Ukleja, Wojciech Walczak, Wojciech Wojnarowicz), Prezydium NZS (Jacek Czaputowicz, Teodor Klincewicz, Konstanty Radziwiłł, Barbara Kozłowska, Maciej Kuroń, Jacek Rakowiecki) oraz przewodniczącego Zrzeszenia, którym został student UJ, Jarosław Guzy. W dyskusji programowej widoczne było napięcie między skrzydłem lewicowym

i konserwatywnym. Ostatecznie nie udało się uchwalić najważniejszych dokumentów programowych. Podjęto jednak wiele uchwał, które wytyczały dalszy kierunek konkretnych działań. Domagano się m.in. zmiany ustawy o szkolnictwie wyższym, ustąpienia ministra Janusza Górskiego czy rejestracji rolniczej „Solidarności”, wskazywano także na konieczność bliskiej współpracy z NSZZ „Solidarność” i innymi niezależnymi organizacjami młodzieżowymi. Wykluczono natomiast możliwość porozumienia z SZSP – „ze względu na zasadnicze różnice w założeniach ideowych”.

Porozumienie łódzkie z lutego 1981 r. było raczej rozejmem między władzą a studentami niż trwałym i całościowym uregulowaniem kluczowych spraw. Wynikało to przede wszystkim z odmienności celów, jakie stawiały sobie obie strony. Młodzież dążyła do poszerzenia zakresu wolności akademickiej i obywatelskiej, władza ustępowała zaś wyłącznie z powodów taktycznych. Ponowna konfrontacja była tylko kwestią czasu. Tym bardziej że obiecane prace nad nową ustawą o szkolnictwie wyższym były celowo przeciągane i nie przynosiły większych rezultatów poza opracowaniem projektu w czerwcu 1981 r.

Zarzewiem nowego konfliktu stały się wydarzenia w Wyższej Szkole Inżynierskiej w Radomiu. Dotychczasowy rektor, płk prof. Michał Hebda, od dłuższego czasu był skonfliktowany ze strukturami uczelnianej „Solidarności”. Niecieszący się popularnością rektor przed kolejnymi wyborami na to stanowisko doprowadził do zmiany ordynacji wyborczej. Dzięki dopuszczeniu do głosowania również pracowników administracji – bezpośrednich podwładnych rektora – uzyskał on możliwość reelekcji. W odpowiedzi na te działania 26 października podjęto strajk ostrzegawczy. Następnego dnia przeprowadzono wybory, w których wedle przewidywań zwyciężył Hebda, co spowodowało przekształcenie się strajku ostrzegawczego w poważniejszą akcję protestacyjną. 6 listopada ukonstytuował się Ogólnopolski Komitet Protestacyjny Środowisk Naukowych. Krajowa Komisja Koordynacyjna NZS wezwała do przeprowadzenia masowego strajku okupacyjnego w dniu 12 listopada,

władze NZS i przedstawiciele Biura Programowego Ogólnopolskiej Komisji Porozumiewawczej Nauki NSZZ „Solidarność” ustaliły zaś jednolitą formę protestu studentów i pracowników nauki. Rozpoczął się bezterminowy strajk okupacyjny na uczelniach w całym kraju (na przełomie listopada i grudnia 1981 r. strajkowały 74 szkoły wyższe). Strajkujący wysuwali już nie tylko żądanie odwołania rektora, ale także domagali się uchwalenia przez sejm opracowanego projektu ustawy o szkolnictwie wyższym. Akcją objęte zostały najważniejsze ośrodki akademickie w kraju. Co istotne, postawa władz zdołała zintegrować całe środowisko akademickie. W protest włączali się pracownicy nauki, a senaty uczelniane podejmowały uchwały wyrażające sprzeciw wobec polityki władz. Na Uniwersytecie im. Adama Mickiewicza wystąpiono z inicjatywą, aby szkolnictwo wyższe oddać pod tymczasowy zarząd Rady Rektorów Polskich Szkół Wyższych. Masowość strajku zmusiła władze do podjęcia pewnych działań zapowiadających zwycięstwo protestujących. 20 listopada do komisji sejmowej został złożony projekt ustawy.

Atmosferę dodatkowo podgrzewały wydarzenia w warszawskiej Wyższej Oficerskiej Szkole Pożarniczej. Na fali protestów listopadowych studenci tej uczelni rozpoczęli 24 listopada własną akcję strajkową, której najważniejszym postulatem było objęcie uczelni regulacjami ustawy o szkolnictwie wyższym, z zachowaniem zwierzchnictwa resortu spraw wewnętrznych. Reakcja władz była w tym wypadku niezwykle gwałtowna. 30 listopada rozwiązano uczelnię, a 2 grudnia z pomocą ZOMO i oddziałów antyterrorystycznych siłowo spacyfikowano strajk. Krajowa Komisja Koordynacyjna wydała tego samego dnia oświadczenie, w którym czytamy: „Dziś w godz. przedpołudniowych oddziały ZOMO zajęły okupowany przez strajkujących gmach WOSP. Ten skandaliczny akt przemocy ze strony władz musi się spotkać z jasną, zdecydowaną oceną i stosowną reakcją. W chwili obecnej powinniśmy zachować spokój i rozwagę. Należy wzmocnić warunki bezpieczeństwa i dyscyplinę strajku, unikać wszelkich prowokacji”.

Strajk listopadowy na Uniwersytecie Warszawskim, listopad–grudzień 1981 r. (IPN)

Strajkujący studenci AGH, listopad–grudzień 1981 r. (IPN)

Niezależne Zrzeszenie Studentów (1980–1989)

Ostatecznie po kilku tygodniach strajku i po przyjęciu roli mediatora przez Konferencję Rektorów kierownictwo NZS wezwało do zawieszenia strajku okupacyjnego od 8 grudnia i do pozostania w stanie pogotowia strajkowego. Decyzja ta wywołała jednak sprzeciw części działaczy. Zaprotestował przeciwko niej Leszek Przysiężny, członek Krajowej Komisji Koordynacyjnej, argumentując to następująco: „nie oszukujmy się, jeżeli ustąpimy teraz, nie sprzeciwimy się posunięciom władzy nigdy i jakkolwiek przyszły protest, choćby najbardziej słuszny, nie będzie miał nigdy więcej sensu. [...] Jeżeli skończymy – przegramy”. Na wielu uczelniach nie rozwiązano komitetów strajkowych. Zawieszenie akcji w momencie, gdy władze nie spełniły warunków, skrytykowały międzyuczelniane komitety z Poznania i Krakowa, a w wielu uczelniach podjęto po głosowaniu decyzję o kontynuowaniu strajku. Jednakże w kolejnych dniach, m.in. po apelu prymasa Glempa, z wolna wygaszano akcję strajkową. Tylko w nielicznych ośrodkach trwała ona jeszcze do 13 grudnia 1981 r.

Pierwszy okres działalności Niezależnego Zrzeszenia Studentów, gwałtownie zakończony w nocy z 12 na 13 grudnia, trafnie podsumował pierwszy szef NZS, Jarosław Guzy: „to było wielkie wydarzenie dla całego pokolenia. W pewnym momencie studenckie strajki okupacyjne ogarnęły praktycznie wszystkie uczelnie, to było imponujące. Ja dzięki temu dowiedziałem się, że w ogóle istnieją filie niektórych uczelni, bo dostawaliśmy teleks mówiący o tym, że strajkują studenci w Kaliszu [...], w Zamościu itp. [...] Często to były filie uczelni, które miały przede wszystkim studentów zaocznych, i oni też strajkowali, bo nawet te środowiska zostały zmobilizowane przez strajk”.

Studencka konspiracja

Wprowadzenie stanu wojennego kończyło okres jawnej działalności opozycji. Na wydarzenia z 13 grudnia 1981 r. odpowiedziano na uczelniach protestem. W komunikacie wydanym tego dnia w imieniu

Prezydium NZS Teodor Klincewicz podkreślał: „nie uznajemy stanu wojennego, gdyż jako społeczeństwo nie prowadzimy z nikim wojny, a jedyna wojna, jaka się obecnie toczy, to wojna władzy z narodem”. W instrukcji dla organizacji uczelnianych wzywano do włączenia się w ogólnopolski strajk wyznaczony przez Komisję Krajową NSZZ „Solidarność” na 14 grudnia.

Uczelnie, ale już w mniejszym zakresie, podjęły protest na nowo. W niektórych szkołach wyższych, gdzie nie zakończono jeszcze strajku „listopadowego” (np. na Akademii Górniczo-Hutniczej w Krakowie), strajk okupacyjny trwał bez przerwy. Akcją okupacyjną przeciwko stanowi wojennemu zorganizowano m.in. na Uniwersytecie Gdańskim, Uniwersytecie Łódzkim, na Politechnice i Uniwersytecie we Wrocławiu. Strajki okupacyjne na Politechnice Wrocławskiej i Uniwersytecie Wrocławskim zostały spacyfikowane przez ZOMO w nocy z 14 na 15 grudnia, studenci krakowskiej AGH natomiast 16 grudnia przyłączyli się do strajkujących robotników Huty im. Lenina.

Równocześnie władze rozpoczęły akcję internowania działaczy studenckich, stawiając im zarzut prowadzenia „działalności wymierzonej przeciwko ustrojowi i organom państwowym PRL”. 30 grudnia 1981 r. dokonano przeszukania w siedzibie Krajowej Komisji Koordynacyjnej w Warszawie. Za tymi działaczami, których nie udało się schwycić, rozesłano listy gończe. W ślad za bezpośrednimi represjami poczyniono kroki prawne. 5 stycznia 1982 r. Ministerstwo Nauki, Szkolnictwa Wyższego i Techniki (MNSWiT) podjęło decyzję o rozwiązaniu Niezależnego Zrzeszenia Studentów. W komunikacie ministerstwa zarzucano NZS m.in.: szkalowanie władzy państwowej, występowanie przeciwko systemowi sojuszy i prowadzenie działalności antysocjalistycznej. Następstwem decyzji MNSWiT była fala likwidacji struktur Zrzeszenia na poszczególnych uczelniach. Zajęcia w szkołach wyższych wznowiono dopiero 8 lutego 1982 r.

**Gmach Politechniki Wrocławskiej
po pacyfikacji strajku przez ZOMO,
15 grudnia 1981 r. (IPN)**

Mimo sprawnej pacyfikacji Zrzeszenia oraz innych struktur opozycyjnych, z NSZZ „Solidarność” na czele, niemal od samego początku zaczęły się tworzyć oddolne struktury konspiracyjne. W trudnych warunkach udało się odbudowywać jedynie grupy na poziomie uczelnianym bądź lokalnym. W poszczególnych uczelniach powstawały grupy Ruchu Oporu NZS, które w miarę możliwości mobilizowały społeczność studencką do przeciwstawiania się rządowi Jaruzelskiego. Aktywność podziemna Zrzeszenia przybierała

najrozmaitsze formy. Przede wszystkim podejmowano działalność wydawniczą. Mnożyły się różne pisma konspiracyjne, które przełamywały monopol informacyjny władz. Do 1985 r. w podziemiu wychodziło około 55 tytułów pod szyldem Niezależnego Zrzeszenia Studentów. Poza tym pojawiały się napisy na murach, a także masowo drukowano i kolportowano ulotki. W każdą rocznicę wprowadzenia stanu wojennego zapalano w akademikach znicze. Młodzież akademicka aktywnie włączyła się w narastającą od wiosny falę protestów ulicznych organizowanych przez struktury podziemnej „Solidarności”.

Manifestacja na placu Zamkowym, Warszawa, 3 maja 1981 r. (IPN)

Należy jednak pamiętać, że działalność w konspiracji niosła ze sobą o wiele większe ryzyko niż w okresie, gdy NZS działało jawnie. Przed wprowadzeniem stanu wojennego działacze studencki byli inwigilowani i represjonowani przez Służbę Bezpieczeństwa, ale władza powstrzymywała się przed silniejszymi atakami. Po 13 grudnia sytuacja uległa zmianie. W warunkach stanu wojennego każde wykroczenie przeciwko władzy było traktowane znacznie surowiej. Konspiratorzy z NZS stawali przed sądami (wytoczono np. proces członkom Krajowej Komisji Wykonawczej) i otrzymywali wyroki więzienia. Władza sięgała też po coraz bardziej brutalne metody: 2 listopada 1985 r. milicja zakatowała studenta Uniwersytetu Gdańskiego Marcina Antonowicza.

BIURO ŚLEDCTE

L. dz. 4-208/II/83

473

p. inż. Szwed

20/3

SZEFEK ODDZIAŁU V
NACZELNEJ PROKURATURY WOJSKOWEJ

Towarzysz płk. B. K L I Ś

NACZELNA
PROKURATURA WOJSKOWA
Oddz. V
00-909 Warszawa
P. inż. Szwed 1/82
10-03-83

W załączeniu przesyłam akta śledztwa Nr V.Pn.Śl.II.1/82 w sprawie dot. nielegalnej działalności b.Niezależnego Zrzeszenia Studentów i na zasadzie art. 237 § 1 i 2 oraz art. 15 § 1 kpk wnoszę o :

- wydanie postanowień o przedstawieniu zarzutów i tymczasowym aresztowaniu wobec :

Teodora KLINCEWICZA, s.Teodora i Teresy z d.Sieheń, ur. 4 stycznia 1956 r. w Pałubnikocku /ZSRR/, studenta Politechniki Warszawskiej, zam. Gdynia, ul. Kcyńska 5 m 1, czasowo Warszawa, ul.Waryńskiego 10 - Dom studenta "Mikrus", aktualnie ukrywającego się,

jako podejrzanego o popełnienie przestępstw z art. 46 ust. 1 i art. 48 ust. 3 Dekretu z dnia 12 grudnia 1981 r. o stanie wojennym,

- wydanie listu gończego za wymienionym,
- zawieszenie postępowania p-ko T.Klincewiczowi z uwagi na jego ukrywanie się.

Jednocześnie na zasadzie art. 24 § 3 kpk wnoszę o :

- wyłączenie materiałów dot. podejrzanego Pawła Rościszewskiego ze śledztwa Nr V.Pn.Śl.II.1/82 i umorzenie w tej części postępowania na zasadzie art. 11 pkt 2 kpk

Wniosek o wydanie listu gończego za Teodorem Klincewiczem, 10 marca 1983 r. (IPN)

Niejako na bazie NZS uformowało się nowe, ważne środowisko młodzieżowej opozycji – Ruch „Wolność i Pokój”. Organizacja ta została powołana przez uczestników trwającej w dniach 17–23 marca 1985 r. w kościele w Podkowie Leśnej głódówki w obronie działacza SKS i NZS Marka Adamkiewicza, który odmówił złożenia przysięgi wojskowej, za co został skazany na 2,5 roku więzienia. Udział w głódówce wzięło wielu byłych działaczy NZS (m.in. Maciej Kuroń, Jacek Czaputowicz, Konstanty Radziwiłł). 14 kwietnia w Krakowie podpisano deklarację założycielską Ruchu „Wolność i Pokój”. Organizacja ta stawiała sobie za cel prowadzenie walki o prawa obywatelskie, wysuwała postulaty pacyfistyczne, przyjmując strategię biernego oporu. Ruch „Wolność i Pokój” stanowił nową atrakcyjną platformę aktywizacji młodzieży akademickiej w chwili, kiedy dawne formy działalności ulegały wyraźnemu osłabieniu.

Ponownie zelektryzowali studentów posunięcia władz zmierzające do zmiany ustawy o szkolnictwie wyższym. Postulaty zmian w kierunku, o który walczył pierwszy NZS, nigdy nie zostały zrealizowane. Jednakże ustawa z maja 1982 r. dawała pewne ograniczone możliwości pracy m.in. w ciałach samorządowych. Członkowie dawnego NZS zaczęli angażować się w działania samorządu, eliminując wpływy SZSP. W 1984 r. władze poczyniły kroki w kierunku zmiany ustawy, co miało na celu zniesienie skromnych elementów uniwersyteckiej i studenckiej autonomii. Projekt nowej ustawy wzmacniał pozycję właściwego ministra względem uczelni, zwiększał możliwości wywierania przez niego wpływu na obsadę najważniejszych stanowisk w szkołach wyższych, ograniczał znaczenie ciał kolegialnych oraz przyznawał prawo do reprezentowania młodzieży akademickiej organom uczelnianym i legalnym organizacjom studenckim, a nie samorządowi studenckiemu. Propozycje tych zmian wywołały zdecydowany sprzeciw nie tylko studentów, ale i pracowników naukowych. Ruszyła kolejna fala protestów. Pisano listy protestacyjne, organizowano wiece. Mimo to w lipcu 1985 r. władze komunistyczne zmieniły ustawę. Chociaż nie udało się zablokować zmian, to jednak mobilizacja sił przeciwstawiających się

Niezależne Zrzeszenie Studentów (1980–1989)

regulacji ograniczającej autonomię uczelni pokazała, że dawne ideały samorządności i energia środowiska studenckiego nie zostały utracone w czasie stanu wojennego. Niepopularne działania rządu zdecydowanie wzmocniły nastroje kontestacji wśród nowego pokolenia studentów, którzy rozpoczynali studia w ostatniej fazie stanu wojennego lub już po jego zniesieniu.

Drugi NZS

W drugiej połowie lat osiemdziesiątych, wraz z osłabieniem władzy i stopniowym ożywianiem się opozycji politycznej, również na uniwersytetach zaczęły się pojawiać coraz bardziej zorganizowane formy aktywności. Odnawiały się nie tylko nielegalne organizacje uczelniane, ale także szersze struktury, takie jak Krakowska Rada Koordynacyjna czy Międzyuczelniana Rada Porozumiewawcza Uczelni Śląskich. W lutym 1987 r. powołano w Warszawie Unię NZS. Próbę odbudowy struktur ogólnopolskich podjęto już z początkiem 1987 r. 10 stycznia tego roku odbyło się w Warszawie zebranie reprezentantów 21 uczelni z całego kraju. Spotkanie to uznano za II Kongres NZS. Reaktywowano wówczas władze centralne (Komisję Krajową) i określono cele działania – walkę o autonomię akademicką oraz o wolną i demokratyczną Polskę. Następnie rozpoczął się proces scalania poszczególnych organizacji. Po spotkaniu w dniu 4 kwietnia 1987 r. w Krakowie udało się zintegrować część ważniejszych ośrodków (m.in. włączono Unię NZS), powołano Krajową Komisję Koordynacyjną oraz wyłoniono jej prezydium (Tomasz Ziemiński, Sławomir Onyszko, Ryszard Czarnecki). Do końca roku do struktur NZS dołączyli przedstawiciele Poznania i Torunia. Rok 1987 upłynął w dużej mierze na działaniach organizacyjnych i integrujących. Jednak już w trakcie trzeciej pielgrzymki papieskiej do Polski (w czerwcu 1987 r.) udało się podczas manifestacji na gdańskiej Zaspie silnie wyeksponować odrodzenie się NZS.

IMPULS

NR - 10-11
II/III - 1988

GDAŃSK

Pismo Publicystyczno-
Informacyjne NZS Gdańsk

20 LAT
MARCA '68

MARZEC '68

WIEC!

NZS GDAŃSK '88

8 marca br. w 20-tą rocznicę wydarzeń marcowych na terenie całego kraju środowisko akademickie z Niezależnym Zrzeszeniem Studentów na czele upamiętniło studencki protest sprzed lat 20-tych. Rocznicowe wiece zorganizowane przez NZS, miały miejsce w Uniwersytecie Warszawskim, Lubelskim i w Katolickim Uniwersytecie Jagiellońskim, Uniwersytecie Gdańskim, Uniwersytecie Lubelskim, Uniwersytecie Wrocławskim, w Politechnice Krakowskiej, Akademii Górniczo-Hutniczej, Politechnice Głiwickiej oraz w Politechnice Gdańskiej.

We wtorek 8 marca o godz. 11,30 na dziedzińcu wridia humanistycznego Uniwersytetu Gdańskiego ok. 200 osobowa grupa studentów zgromadziła się na rocznicowym wiece /vide-sjedzicia powyzej/. Do zebranej bra-ci studenckiej przemówił jeden z współtwórców NZS-u w latach 1980-81, Marek CZACHOR. Przedstawiciel NZS Gdańsk odczytał List do MEN-1, podpisany w Gdańsku - Andrzeja Świsady, którego obecja zatrzymała w drodze na wiec. Niepodejmowanie przedmiot do zebranych rektor prof. Jankowiak, spełniają swój lojalny obowiązek poinformowania, że wiec jest nielegalny...

INFORMACJE

WIADOMOŚCI AKADEMICKIE

Pracownicy nauki PG /316-016 podpisów/ wystąpiło do Prezydium Mijskiego o zezwolenie na przeprowadzenie zebrania załozycielskiego drugiego swianku zawodowego w Politechnice Gdańskiej pod nazwą: "Niezależność Samorządny Związek Zawodowy "Solidarność" Pracowników Politechniki Gdańskiej.

W odpowiedzi kierownika Wydz. Społeczno-Administracyjnego jako usasadnienie decyzji cytowany m.in. "przeprowadzone postępowanie administracyjne wykazało, że zwołanie zebrania załozycielskiego NZS PG w pracowni-ach PG, sprzeciwia się przepisom ustawy, próba reaktywowania tego mogłaby spowodować zagrożenie spokoju publicznego".

/inf.włazna/

W oszcie rozprawy sądowej 21.XII. ubr. Sęd. Marynarki Wojennej srownik Marka CZACHORA od zarzutów uchylenia się od służby wojskowej, usasadniająco iż otrzymał od karty woielenia do armii wtedy kiedy był studentem, a odpowiedzialna ustawa obroni studentów od poboru.

WITAJ Mareczku na wolności !, byle jak najdłuzej.

/inf.włz./

25 profesorów i docentów wrocławskich uczelni w skierowanym 12.II. do Rady Państwa memoriale "Uwagi i propozycje do "Założeń zmian w ordynacji wyborczej do rad narodowych", domagają się: prawa wysuwania kandydatów przez obywateli niezrzeszonych w organizacjach masowych, zniesienia kolegiów wyborczych, a zamiast tego zgłaszania kandydatów sprout do Komisji w których winni zasiadać przedstawiciele grup wysuwających kandydatów.

/TM" n.237/

Na zebraniu w krakowskiej Akademii Medycznej 16.II. br. wybrano 12-osobowy Komitet Załozycielski NZS "Solidarność". 250 profesorów, asystentów, pielęgniarek i pracowników administracji podpisało deklarację, iż pragną należeć do związku. Wnioski o rejestrację przygotowywane są także w innych uczelniach Krakowa.

/TM" n.238/

W dniu 1 lutego pod ambasadą rumuńską zostało zatrzymanych między innymi 13 studentów UW, 2-60h Akademii Medycznej oraz jeden ASP.

/MS" n.36/

W Krakowie 17 lutego br. w siddmą rocznicę rejestracji NZS, po mazy. ów. uformował się pochód ponad 4000 studentów, którzy z transparentami i okrzykami krążyli przez gościnie w miasteczku akademickim, żądając przywrócenia działalności Zrzeszenia.

/TM" n.240/

17 lutego w siddmą rocznicę rejestracji Niezależnego Zrzeszenia Studentów na dziedzińcu Uniwersytetu Warszawskiego rozpoczęto akcj. zbierania

od.str.2

Pismo gdańskiego NZS wydane w 20. rocznicę Marca '68. (IPN)

Strajk studentów UAM w Poznaniu solidaryzujących się ze strajkami robotniczymi, maj 1988 r. (IPN)

Niezależne Zrzeszenie Studentów (1980–1989)

Wiosną 1988 r. nastąpił początek studenckiej kontrofensywy. Pierwszym sygnałem były obchody rocznicy Marca '68. W wielu miastach odbyły się manifestacje (m.in. w Warszawie, Lublinie, Gdańsku, Krakowie) stanowiące okazję do ujawnienia się części wciąż nielegalnych struktur NZS. W Krakowie niesiono symboliczny napis: „Urodziliśmy się w 1968-ym...”. W Warszawie wydano „Deklarację programową NZS UW”, w której postulaty akademickie (np. legalizacji NZS, zmiany ustawy o szkolnictwie wyższym) łączono z żądaniami ogólnospołecznymi (uwolnienia więźniów politycznych, zniesienia cenzury). Wraz z nową falą strajków robotniczych w kwietniu i maju 1988 r. ruszyły studenckie protesty. Organizowano manifestacje i wiece poparcia, na Uniwersytecie Gdańskim, Uniwersytecie Jagiellońskim, Uniwersytecie Wrocławskim i na Politechnice Wrocławskiej ogłoszono strajki solidarnościowe z protestującymi robotnikami. Wiosenne protesty pokazały wciąż duży potencjał mobilizacyjny organizacji. Artur Olszewski z Wrocławia tak opisywał wiec po zakończeniu strajku majowego: „W jakimś sensie był on aktem założycielskim Niezależnego Zrzeszenia Studentów na politechnice. Wszystkim jego uczestnikom rozdaliśmy deklaracje członkowskie wydrukowane wcześniej przez Staszka Krodasza. Po wiecu zebraliśmy ich chyba z czterysta. Wtedy od razu ruszyły sprawy z drukiem legitymacji i tworzeniem znaczków NZS-u”.

W środowisku studenckim zaczęły się też podnosić głosy na temat konieczności zreformowania obowiązkowych zajęć na Studium Wojskowym. Odrzucenie propozycji jakichkolwiek zmian w tym zakresie spowodowało, że od początku roku akademickiego studenci zaczęli bojkotować zajęcia ze szkolenia wojskowego. Bojkot rozpoczął się 3 października 1988 r. w Warszawie, a później objął uczelnie w Krakowie, we Wrocławiu i innych ośrodkach akademickich w kraju. Po trwającej miesiąc akcji ministerstwo ugięło się i zliberalizowano w znacznym stopniu zasady prowadzenia i zaliczania kursów wojskowych.

Happening Niezależnego Zrzeszenia Studentów: pochód Świętych Mikołajów wokół budynku Biblioteki Uniwersyteckiej w Warszawie, 16 grudnia 1987 r. (IPN)

W dniach 9–11 września 1988 r. odbył się w Gdańsku III Zjazd NZS, podczas którego przedstawiciele 33 uczelni wybrali nową, jawną Krajową Komisję Koordynacyjną (Andrzej Sosnowski, Przemysław Gosiewski, Wojciech Kwidziński, Andrzej Jasionowski, Roman Szymanda, Andrzej Jegliczka, Adam Zadworny, Rafał Maszkowski, Tomasz Ziemiński, Mariusz Kamiński, Robert Bitner i Jacek Protasiewicz; później do KKK wybrano jeszcze Grzegorza Schetynę i Marka Niezgodę) oraz jej prezydium (Andrzej Sosnowski, Roman Szymanda, Tomasz Ziemiński, Grzegorz Schetyna). W kongresie tym nie wzięli udziału przedstawiciele Krakowa, Katowic i Bydgoszczy, mający inne zdanie na temat formy i strategii działania organizacji.

Ponad miesiąc później, 14 października, złożono w Warszawie wniosek o rejestrację NZS, został on jednak odrzucony. Rozpoczęła się ponowna walka o legalizację Zrzeszenia, która podobnie jak niemal dekadę wcześniej nierozzerwalnie łączyła się z procesem zmian w Polsce. W styczniu 1989 r. przeprowadzono kilkudniową akcję protestacyjną z żądaniem rejestracji NZS. Wkrótce rozpoczęły się tzw. rozmowy okrągłego stołu. Przedstawiciele studentów brali udział w obradach w ramach poszczególnych sekcji tematycznych (Robert Bitner i Andrzej Sosnowski, Eryk Chojnacki, Piotr Czerwiec i Mariusz Kamiński, Piotr Ciompa i Grzegorz Bierecki). Równocześnie walka trwała na ulicach, z czasem przybierając coraz bardziej radykalne formy. Już 17 lutego, w rocznicę pierwszej rejestracji NZS, przetoczyła się przez kraj fala studenckich manifestacji i wieców. Szczególnie brutalnie została spacyfikowana manifestacja w Krakowie, co stało się początkiem coraz gwałtowniejszych starć z milicją. 24 lutego 1989 r. doszło do regularnych walk między oddziałami milicji i ZOMO a krakowską młodzieżą nie tylko z NZS, ale także z KPN czy WiP. Mimo podjętej w czasie rozmów okrągłostołowych decyzji o rejestracji Zrzeszenia władze nie spieszyły się z jej realizacją. Niedostateczne uwzględnienie studenckich postulatów w ostatecznych uzgodnieniach spowodowało zdystansowanie się NZS wobec rezultatów rozmów. Przedstawiciele Krajowej Komisji

Koordynacyjnej nie wzięli udziału w uroczystym podpisaniu porozumień okrągłego stołu.

Zamieszki w Krakowie 24 lutego 1989 r. (FCDCN, fot. A. Stawiarski)

Rok 1989 był przełomowy. Wydarzenia pierwszego półrocza miały charakter rewolucyjny, poprowadziły, w co wtedy niewielu wierzyło, do szybkiego końca władzy komunistów w Polsce. Rozmowy okrągłego stołu, wybory czerwcowe i utworzenie rządu Tadeusza Mazowieckiego nadawały temu okresowi niezwyklej dynamiki i nieprzewidywalności. W czasie przemian swoje miejsce zaznaczyła wyraźnie młodzież akademicka. Od wiosny 1989 r. wzrosła aktywność Zrzeszenia na ulicach miast, często przybierając formę happeningu. Wzorując się na akcjach Pomarańczowej Alternatywy, ośmieszano system i tym samym pozbawiano go atrybutu grozy. Z różnych okazji organizowano uliczne happeningi. W Krakowie urządzono prześmiewcze obchody święta Armii Czerwonej (23 lutego 1989 r.), parodiowano oficjalne pochody („Pożegnanie Bieruta”, Wrocław, 25 kwietnia 1989 r.). Studenci maszerujący z czerwonymi flagami

**IV Nadzwyczajny Zjazd NZS,
22 kwietnia 1989 r. (IPN)**

i portretami komunistycznych przywódców obnażali fasadowość oficjalnej narracji.

W czasie IV Nadzwyczajnego Zjazdu NZS we Wrocławiu (22 kwietnia) ustalono stanowisko Zrzeszenia wobec zapowiedzianych tzw. wyborów kontraktowych, w którym podkreślano, że nie będą to wybory demokratyczne; udział w nich pozostawiano decyzji poszczególnych członków, jednak apelowano o wsparcie organizacyjno-techniczne dla sił opozycyjnych. Doszło również do sporu o kształt organizacji. Część środowisk oczekiwała reaktywacji Zrzeszenia zgodnie z postanowieniami dawnego statutu z 1981 r., inni chcieli zmian w kierunku federacyjnym, jeszcze inni postulowali wzmocnienie pozycji centrali względem organizacji uczelnianych. Widoczne było silne, grożące rozłamem spolaryzowanie stanowisk. Ostatecznie podjęto decyzję o zorganizowaniu drugiej tury zjazdu w Gdańsku w dniach 6–7 maja.

W połowie maja w Krakowie ponownie doszło do kilkudniowych manifestacji i ulicznych starć z milicją. 16 maja młodzież skupiona w KPN, WiP, FMW i NZS manifestowała pod sowieckim konsulem pod hasłem „Sowieci do domu”. W kolejnych dniach starcia się nasiliły, apogeum osiągnęły 18 maja. Tymczasem, niejako w cieniu wydarzeń krakowskich, 23 maja ponownie odrzucono wniosek o rejestrację NZS. Już w dniu ogłoszenia przez sąd tej decyzji doszło w Warszawie do starć z milicją. Odmowa rejestracji stała się powodem podjęcia kolejnej, ostatniej już ogólnopolskiej akcji protestacyjnej. Powstał ogólnopolski komitet strajkowy, a do strajku w dniach 23–31 maja włączyły się 44 uczelnie. Ostatecznie pod presją „Solidarności” i w obliczu zbliżających się wyborów strajk zawieszono. Co ważne, mimo

krytycznego stanowiska wobec porozumień okrągłostołowych Zrzeszenie, zgodnie z uchwałą IV Zjazdu, aktywnie zaangażowało się w kampanię wyborczą opozycji w czasie tzw. wyborów czerwcowych. Objęcie przez Tadeusza Mazowieckiego stanowiska szefa rządu umożliwiło dokonanie realnych zmian. 22 września 1989 r., jeszcze przed rozpoczęciem nowego roku akademickiego, NZS został zarejestrowany.

WYDANIE SPECJALNE

Kurier Akademicki

PISMO NEZALEŻNEGO
ZRZESZENIA STUDENTÓW

WARSZAWA

23
X-XI
1989

JESTEŚMY
WRESZCIE
LEGALNI

W tym ce się działo z nami zamyka się cała epoka. My pierwsi, po latach zastoju, zorganizowaliśmy masowy protest, my ostatni, po zmianach w kraju, uzyskaliśmy prawo do legalnego istnienia.

22 września 1989 r. Niezależne Zrzeszenie Studentów zostało zarejestrowane.

Zaczyna się dla nas nowa epoka. Powracamy do działań legalnych ze wszystkimi ich konsekwencjami. Czekamy nas teraz, przed zjazdem i w jego czasie, bardzo poważna i rzetelna praca programowa, czeka dostosowanie celów i form działania do nowych warunków, czeka przejęcie lokalni, zorganizowanie spraw administracyjnych, zapewnienie sobie miejsca w nowym samorządzie, którego kompetencje będą wzrastać.

Zachowanie autentyczności przy formalizowaniu struktur, obrona interesów studenckich przy jednoczesnym promowaniu reform to bardzo trudne zadanie. Zaczynamy od nowa.

Redakcja

Rejestracja zakończyła najbardziej burzliwy okres w historii Niezależnego Zrzeszenia Studentów. NZS istnieje do dziś i jest jedną z wielu organizacji studenckich, z pewnością o najbardziej chlubnej genealogii. Należy podkreślić, że działalność w Zrzeszeniu i walka o NZS były doświadczeniami pokoleniowymi i szkołą obywatelskiego zaangażowania. Nie dziwi więc fakt, że wśród dzisiejszych polityków, działaczy społecznych czy dziennikarzy jest wielu dawnych członków NZS. W III Rzeczypospolitej ich młodzieńcza energia i poczucie odpowiedzialności mobilizowały dawnych działaczy do zaangażowania się w sprawy kraju. Mimo politycznych podziałów Niezależne Zrzeszenie Studentów jest wspólnym dziedzictwem tych, którzy w trudnych chwilach mieli odwagę być ludźmi wolnymi.

Wybrana literatura

- Anusz A., *Niezależne Zrzeszenie Studentów w latach 1980–1989*, Warszawa 1991.
- Chojnacki P., *Ur. '68. Notatki z ulic Krakowa 1988–1989*, Kraków 2010.
- Dworaczek K., *Burzliwa dekada NZS we Wrocławiu 1980–1989*, Warszawa 2012.
- Dworaczek K., *Niezależne Zrzeszenie Studentów 1980–1981*, Wrocław 2016.
- Kurpierz T., *Zbuntowani. Niezależne Zrzeszenie Studentów w województwie katowickim 1980–1989*, Katowice 2012.
- Niezależne Zrzeszenie Studentów 1980–1981. Wybór dokumentów*, red. K. Dworaczek, Warszawa 2012.
- Niezależne Zrzeszenie Studentów w Krakowie 1980–1989. Obrazy*, red. J. Dutka, M. Zakrzewski, Kraków 2010.
- Niezależne Zrzeszenie Studentów w Krakowie w latach 1980–1990*, t. 1: 1980–1981, red. H. Głębocki, M. Kasprzycki, Kraków 2014.
- Polak W., *Najtrudniejsze egzaminy. Niezależne Zrzeszenie Studentów Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu na tle wydarzeń w kraju i regionie (1980–1982)*, Toruń 2001.
- Spątek R., Jarosław Guzy. *U źródeł złego i dobrego. Rozmowy z pierwszym przewodniczącym Krajowej Komisji Koordynacyjnej NZS*, Warszawa 2009.
- Spątek R., Pleskot P., *Pokolenie 82–90. Niezależne Zrzeszenie Studentów na Uniwersytecie Warszawskim we wspomnieniach 1982–1990*, Warszawa 2011.

**INSTYTUT
PAMIĘCI
NARODOWEJ**

Oddział w Krakowie

40 LECIE
NZA

1920 1940 1980

www.krakow.ipn.gov.pl
www.facebook.com/IPNkrakow
ISBN 978-83-956508-7-1